

УДК 373.2.017:008

DOI:

Надія Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається сутність таких понять, як культура, культурологічні знання, культура поведінки, культурологічні принципи. Основна увага зосереджена на аналізі психолого-педагогічних засад вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку, на способах формування культурологічних цінностей, методичних рекомендаціях у виробленні основ культурних взаємин та соціального самовираження. Подано для обговорення проблему виховання дітей дошкільного віку з позиції формування культурологічних знань і вироблення толерантного ставлення до представників інших етнічних та релігійних спільнот.

Ключові слова: культурологічні цінності; виховне соціальне середовище; цілеспрямований процес виховання; культура поведінки; толерантне ставлення до людей; полікультурність.

Лит. 8.

Nadiia Dudnyk, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FORMATION OF CULTURAL VALUES IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOLAGE

The article reveals the essence of such concepts as culture, culturological knowledge, culture of behavior, culturological principles. The main attention is focused on the analysis of psychological and pedagogical bases of age features of development of children of preschool age, on ways of formation of culturological values, methodical recommendations in development of bases of cultural relations and social self-expression. The problem of raising preschool children from the standpoint of the formation of cultural knowledge and developing a tolerant attitude towards members of other ethnic and religious communities is presented for discussion. The aim of the article is to find the ways to master culturological knowledge that a preschooler can get in the Preschool Education Institution, provided the content lines of the partial educational program "Learning to live together" (T. Pirozhenko, O. Hartman). The program presents the ways to establish cultural relations in the educational process. It presents ways to teach children the values and development of competencies that have cultural content, ways to expand the worldview of knowledge in the formation of interpersonal communication on the basis of tolerance. Applying the methodology of conversations, mini-projects, working on problematic issues, students learning about cultural traditions develop the ability to live with other people, understand themselves and realize their life aspirations in accordance with the needs of other people actions of older preschool children. Methodical recommendations for teachers and parents of pupils for the qualitative organization of educational process are developed.

Keywords: culturological values, an educational social environment; purposeful process of education; culture of behavior; tolerant attitude to people; multiculturalism.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність теми дослідження визначається основними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. та Законів України "Про освіту" (1996, 2020), "Про дошкільну освіту" (2001, 2018) щодо створення умов, які забезпечують виховання дитини як особистості на засадах демократичного світогляду й культурологічних цінностей, з дотриманням прав і свобод особистості, у повазі до національних традицій різних народів і культур світу, з вихованням толерантності у побудові міжособистісних стосунків. Вимогам у створенні освітнього середовища у набутті компетенцій міжособистісних взаємин присвячено завдання у змісті Базового компонента дошкільної освіти

України, де важливим є "розвиненість та зрілість емоційних, когнітивних, вольових психічних процесів, що надає дитині якісно нові можливості прояву свого "Я" у всіх видах діяльності", коли "життєво компетентний дошкільник поводить себе самостійно і конструктивно в різних соціальних і життєвих ситуаціях" [1, 5]. Такі завдання вимагають від педагогів та батьків уваги до розв'язання проблеми здобуття культурологічних знань дітьми впродовж дошкільного дитинства.

Виховання дитини з дошкільного віку має на меті допомогти усвідомити моральні правила співжиття, закласти основи етики міжособистісного спілкування у виробленні гуманістичного світогляду, освоєнні знань культурологічного змісту для вироблення моделі поведінки у соціумі.

Проблема створення сприятливих умов для розвитку дітей дошкільного віку на засадах ціннісних орієнтирів потребує посилення уваги науковців та педагогів-практиків до організації системи спеціальних занять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологи Л. Венгер, Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, О. Кононко, Р. Павелків, Т. Піроженко, О. Хартман та ін. досліджували процеси розвитку дитини в соціальному середовищі та психологічні зміни, характерні для дитини дошкільного віку. Зокрема, Т. Піроженко в дослідженні про історію формування взаємин соціального середовища у ставлення до дитинства пише: “Уявлення про дитинство та його осмислення з’явилися тоді, коли людство виділило цей період з життя людини, замислилося над ним, відкрило його як етап особливий, багато в чому відмінний від дорослого. Це відкриття розпочалося з появи досліджень по історії дитинства, як в етнографічному контексті, так і в культурологічному” [8, 11].

Педагоги А. Богуш, О. Брежнева, Н. Гавриш, О. Лінник, І. Карабаєва, О. Рейпольська, Л. Шульга, Л. Фесюкова та ін. презентують науково-методичні напрацювання щодо створення умов у вихованні дошкільників на основах культурологічних знань у процесі налагодження взаємин та знайомств з культурою інших народів. Визначаючи пріоритети виховання дітей дошкільного віку, коли закладаються основи сприймання культурних цінностей, формуються поведінкові моделі поведінки з урахуванням традицій виховання у сім’ї, Н. Гавриш наголошує: “Змістовна і насичена взаємодія з дитиною педагогів та батьків – це не лише ефективний спосіб навчання, а й унікальний спосіб пізнання, відкриття внутрішнього світу дитини, що життєво необхідно для їх оптимального співіснування... Саме ми, дорослі, відповідальні за широту її життєвих горизонтів” [4, 36].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Психологи (О. Кононко, Р. Павелків, Т. Піроженко) встановили, що при засвоєнні багатьох понять люди спираються на чуттєвий досвід, який сформувався у дошкільному дитинстві. У сензитивний період сприймання базових понять про культурні цінності людства діти починають усвідомлювати їх зміст, використовувати у процесі соціалізації. Тому культурологічні знання у способах налагодження міжособистісних взаємин, виробленні способів емоційного сприймання, емпатії набувають смислу у виробленні основ поведінки старших дошкільників.

Формуючи світогляд старшого дошкільника, педагоги (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Лінник, Т. Поніманська) рекомендують урегульовувати суперечності, які постають перед дитиною у процесі самовираження урегульовувати під час колективних взаємин, коли власне “Я” повинно бути презентовано з використанням моральних цінностей та з урахуванням норм суспільного буття у збереженні культурологічних традицій власного народу. Водночас, у суспільстві, де проживають і співіснують представники інших народів, віросповідань, важливо цілеспрямовано формувати у дітей толерантне ставлення до демонстрації традицій і культурних цінностей інших спільнот.

Метою статті є пошук шляхів освоєння культурологічних знань, які дошкільник отримує в умовах ЗДО, на основі створення спеціальних педагогічних умов та ситуацій вибору і усвідомлення власної моделі соціальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Триває опрацювання змісту нового Базового компонента дошкільної освіти, в якому визначаються напрями виховання дітей дошкільного віку. Зокрема, для громадського обговорення винесено проблему рівності доступу освіти для всіх дітей з метою “збереження загальнолюдських традицій суспільства, для підтримки сім’ї та родинних стосунків” (з опису основних положень Проекту). У документі зазначено, що сучасний вихователь повинен бути фасилітатором (помічником, посередником у отриманні знань та досвіду) для дитини, саме тим, хто професійно сприяє процесу особистісного розвитку, “створює для неї атмосферу психологічної підтримки, емоційного та інтелектуального добробуту” [2, 5].

Дошкільна освіта як первинна ланка має спрямовуватися на подачу дітям комплексних знань про предмети, явища, людей, сприяти виробленню світобачення для формування цілісного образу світу, відчуття себе дієвою особистістю, розвивати творчу уяву та вміння самопрезентації у соціумі з урахуванням цінностей культурного світогляду. Такі стратегічні педагогічні завдання підвищують роль вихователя як помічника в особистісному зростанні дітей дошкільного віку в умовах ЗДО, коли у соціальних групах перебувають діти різних національностей, віросповідань, а їхні умови сімейного виховання мають особливості у підходах до стратегії розвитку людини в суспільстві.

Об’єктом культурологічного пізнання залишаються всі області людської життєдіяльності і, починаючи з дошкільного виховання, завданнями педагогів та батьків стають способи “локалізації

знань людства, передачі історично вироблених норм, зразків і правил здійснення тієї чи іншої діяльності, відібраних суспільством на підставі практичного досвіду їхньої соціальної прийнятності” [6, 67]. Знання в культурному сенсі – “це інформація про причини виникнення життя, його сенс, значущість створених і створюваних людиною матеріальних і духовних цінностей” [3, 4]. Культурологічні принципи (як засади) – способи реалізації процесів виховання вимогам середовища й прогресу суспільного розвитку.

Виокремити культурологічні принципи виховання запропонував Ф. Дістервег, який підкреслював національний зміст проблеми і зазначав, що з педагогічної позиції “людину необхідно формувати відповідно до вимог сучасної їй передової культури й науки, зокрема передової культури й науки її вітчизни” [5, 183]. Педагог зазначав важливість способів виховання культурологічних цінностей з позиції толерантності: “Культура поведінки – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими” [5, 182].

На допомогу педагогам та батькам розроблена парціальна освітня програма “Вчимся жити разом” Т. Піроженко і О. Хартман [7]. Вона відображає накопичений досвід українського дошкільця щодо розв’язання проблем соціально-морального, комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Особливістю програми є те, що у ній зроблено акцент на посиленні змісту, форм, методів і прийомів психолого-педагогічної роботи з дітьми та батьками вихованців в умовах гнучкого реагування на сучасні соціокультурні виклики і служить допоміжною у створенні позитивної психоемоційної атмосфери в освітній взаємодії, а також за змістом утверджує в життя дитини загальнолюдські і національні цінності.

Програма складається з трьох основних напрямів: “Простір, дружній до дитини”, “Я та інші люди”, “У злагоді та радісах творимо добрі справи” та одного додаткового “Ми поруч з тобою” для дітей з особливими освітніми потребами [7, 4].

Автори програми визначають основні категорії, які виносяться для обговорення з вихованцями, батьками вихованців, у діяльності педагога. Першу групу цінностей, які належать до філософської проблематики, складають: гідність як якість моралі, яка починає зароджуватися у старших дошкільників ставленні до себе через усвідомлення своєї самоцінності й моральної рівності у стосунках з іншими людьми;

гуманістичні цінності, “що визначають змістовне та смислове ядро буття людства, кінцеву мету існування і його космопланетарні функції; забезпечують загальнонародову ідентифікацію людства; задають членам світового співтовариства “культурну матрицю” і визначають перспективи індивідуально-особистісного розвитку людей” [7, 11], на основі яких формуються стандарти та способи прийняття нового соціокультурного досвіду людства і виховується позитивне ставлення до вивчення культурної спадкоємності різних поколінь.

Друга група понять, що має культурологічну цінність у становленні світогляду дитини, це – емоційно-естетична спрямованість як ядро у розумінні світу краси, емоційного прагнення до створення прекрасного і бажання перебувати у ньому; головне для людини її емоцій та – прагнення до прекрасного; право як система загальнообов’язкових правил поведінки, яка забезпечує людину від свавілля та враховує потреби інших у цілеспрямованій виховній та розвивальній праці; спілкування як процес взаємодії людей, в результаті якого відбувається комунікація, оцінюється діяльність, обмін досвідом, виробляються судження, формуються уміння й навички; толерантність як ставлення до тих, хто відрізняється від тебе за ознаками мови, релігії, раси з розумінням полікультурності світу, формування взаємин на основі поваги.

Уважаємо новацією запропоновані до розгляду поняття-антиподи, які презентують поняття способів негуманного налагодження взаємин: дискримінація у релігійних чи національних виявах особливостей світосприймання, виховання в сім’ї, яка сповідує правила заборон у можливостях щонебудь робити лише через їхню приналежність до певної соціальної групи; забанки як предмети чи бажання, без яких людина може обійтися, а їх задоволення вимагає багато зусиль з боку близьких людей; упередження як негативне ставлення до людини чи групи людей, від яких очікується негатив, небезпека, пов’язана зі стереотипами.

Одним із завдань програми є спрямованість у педагогічному спілкуванні на актуалізацію питань з культурологічних знань у руслі регіональних особливостей суспільного середовища, яке може бути представлене різними традиціями національного, релігійного характеру. Сприяння у формуванні гуманного ставлення до інших культурних традицій представників різних менших, соціальних груп, релігійних общин.

Обсяг освітніх завдань програми диференціюється

з урахуванням періодичності та тривалості проєктів чи бесід, екскурсій, відеопрезентацій, які можуть застосовуватися як поетапно, так і фрагментарно, згідно з календарним плануванням виховних заходів ЗДО.

Специфіка роботи з дітьми старшого дошкільного віку за програмою “Вчимося жити разом” у розділі “Простір, дружній до дитини” пов’язана з усвідомленням себе як суб’єкта, представника певної спільноти – соціальної, культурної, релігійної, та розуміння людини, яка може мати інші погляди, поруч. Спеціально організованими формами освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку є створені ситуації, які спонукають до роздумів про стосунки дитини з іншими людьми, передовсім з родиною та ровесниками. Наприклад: у темі заняття “Родинне дерево”, яке рекомендовано проводити як короткотривалий проєкт, можна запропонувати до інформації про родичів додати національну приналежність, а на спільному занятті з дітьми педагогові розповісти про полікультурність нашої України, представників тих національностей, які заселяють певне місто, село, пояснити відмінності, культурні, мовні підкресливши, що до них треба ставитися з повагою та прийняттям.

Рекомендуємо провести мінігру, де діти познайомляться з манерами вітатися (польською, угорською, румунською, єврейською, німецькою мовами), на карті показати близькість сусідства країн. Це надає смислового наповнення змісту культурологічних понять у налагодженні взаємин, визначає зміст ключових понять у відчуттях дитини під час спільної діяльності. Через подану інформацію про культуру інших народів дитина може ознайомитися з традиціями та культурними особливостями представників різних соціальних спільнот, а ігрові вправи: “Вітання різними мовами”, “Свято Миколая в інших культурах”, “Традиційні страви різних народів” та ін. дають змогу сформуванню толерантне ставлення у спільноті, яка має полікультурне представництво. У виховному спрямуванні такі заняття формують взаєморозуміння, толерантне ставлення у соціумі.

Висновки. Погляди на світ та сприймання себе в ньому для дитини старшого дошкільного віку визначається її життєвим досвідом, який засвоюється на рівні знань, виробленні умінь. Тому педагогам та батькам важливо приділяти увагу формуванню основ культурологічних цінностей дітей з дошкільного віку, коли вони починають усвідомлювати свою ідентичність – національну, духовну, культурологічну.

У старшому дошкільному віці образ себе, уявлення про свій внутрішній світ та зовнішню

поведінку як свідому демонстрацію культурної людини набуває ціннісного характеру. Важливим у подальших дослідженнях є розробка методик для формування вмінь у старших дошкільників у презентації своєї національної культури. Адже культурологічні знання стають необхідними і набувають у практичній реалізації, уявлень про світ (цінності культури, громадянські ознаки, національна ідентичність, модель поведінки у стосунках з дорослими, природоохоронна стратегія буття людини тощо) і себе в ньому стають основою у виробленні світогляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти (Проєкт, 2020) / Авторський колектив: Баєр О.М., Богуш А.М. та ін. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti>. 45 с.

3. Виткалов В. Глобалізаційні виклики сучасності і духовна культура: пошук шляхів взаємодії на межі тисячоліть. *Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства “Афіна” кафедри культурології*, 2009. Вип. 8. С. 6–10.

4. Гавриш Н., Лінник О. Філософія для дітей: методичний посібник. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2014. 232 с.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 206 с.

6. Оспадова Л.Л. Розвиток комунікативних навичок у дітей дошкільного віку за допомогою сучасних освітніх ресурсів. Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв: ВП “МФ КНУКІМ”, 2015. 280 с.

7. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років “Вчимося жити разом”/ за ред. Піроженко Т.О., Хартман О.Ю. Київ: Видавництво “Алатон”, 2016. 32 с.

8. Піроженко Т.О., Хартман О.Ю. Виховуємо дитину – зростаємо як батьки: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. Scientific adviser: A.M. Bohush. Kyiv, 2012. 26 p. [in Ukrainian].

2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Proiekt, 2020) [Basic component of preschool education (Project, 2020)]. (Ed.). Baier O.M., Bohush A.M. et al. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti>. 45 p. [in Ukrainian].

3. Vytkalov, V. (2009). Hlobalizatsiini vyklyky suchasnosti i dukhovna kultura: poshuk shliakhiv vzaiemodii na mezhi tysyacholit [The globalization

**МИСТЕЦЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА
(екскурси в історію вивчення фольклору Волині)**

challenges of modernity and spiritual culture: finding the ways of interaction at the turn of the millennium]. *Current issues of culturology. Almanac of the Scientific Society "Athena" of the Department of Cultural Studies*. Vol. 8. pp. 6–10. [in Ukrainian].

4. Havrysh, N. & Linnyk, O. (2014). *Filosofia dlia ditei: metodychnyi posibnyk* [Philosophy for children: a textbook]. Kyiv, 232 p. [in Ukrainian].

5. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].

6. Ospadova, L.L. (2015). *Rozvytok komunikatyvnykh navychok u ditei doshkilnoho viku za dopomohoiu suchasnykh dozvillievnykh resursiv* [Development of communication skills in preschool children with the help of modern leisure resources]. *Stan ta perspektyvy rozvytku*

kulturolohichnoi nauky v Ukraini. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – State and prospects of development of culturological science in Ukraine. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference. Mykolaiv, 280 p. [in Ukrainian].

7. *Partsialna prohrama z rozvytku sotsialnykh navychok efektyvnoi vzaiemodii ditei vid 4 do 6–7 rokiv "Vchymosia zhyty razom"* [Partial program of the development of social skills of effective interaction of children aged from 4 to 6–7 years "Learning to live together"]. (Eds.). Pirozhenko T.O., Khartman O.Iu. Kyiv, 2016. 32 p. [in Ukrainian].

8. Pirozhenko, T.O. & Khartman, O.Iu. (2014). *Vykhovuємо dytynu – zrostaємо yak batky: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Raising a child – growing up as parents: a textbook]. Ternopil, 168 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.12.2020

УДК 78:398(477.81/.82)

DOI:

Вікторія Прокопчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету

**МИСТЕЦЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА
(екскурси в історію вивчення фольклору Волині)**

У статті здійснено екскурс в історію досліджень фольклору Волині як підґрунтя становлення мистецького краєзнавства краю у трансдисциплінарному векторі. Акцент зроблено на історіографії досліджень музичного фольклору краю. Вивчення мистецького фольклору є невід'ємним складником мистецького краєзнавства як науки і сфери пізнання фольклору різних видів мистецтва, що, крім музичного, охоплює фольклор танцювальний, театральний, усну поетичну творчість, декоративно-ужиткове мистецтво тощо, історіографія яких потребує окремого розгляду в контексті становлення краєзнавчої науки.

Ключові слова: фольклор; музичний фольклор; краєзнавство; мистецьке краєзнавство; фольклор Волині.
Літ. 16.

Victoriia Prokopchuk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Playing Musical Instruments Department of the Institutes of Arts, Rivne State University of Humanities

**ART LOCAL STUDIES AS A SCIENTIFIC PROBLEM
(historic aspects of studying the folklore of Volyn region)**

The purpose of the article is to make a brief excursion into history of studying folk culture of Volyn region as the basis of art local studies of this land. The methodology of study is based on the use of different methods – analytical, descriptive and chronological, historical and arts. The history of art formation in Volyn region can be analyzed with using these methods in trans-disciplinary vector. Scientific novelty. The scientific novelty of the work is in systematization of historical, encyclopedia reference, folklore and synthetic data concerning to different kinds of Volyn folklore. The studying of historiography of Musical Volyn folklore is emphasized.

Local studies are the treasure of age-old traditions, historical experience of generations and national-cultural memory. Past, present and future are combined by the melody of folk song and native language. Art local studies explore the origins of Ukrainian mentality and spirituality. The formation of imagination about the fate of nation, development of patriotic and national consciousness is through the study of culture and history of "little homie". Local history studies, particularly cultural and artistic in this cultural-historical and artistic research through the prism of thinking and learning from the experience are very important. Systematic studying of art local studies as a synthesized and holistic phenomenon of Ukrainian region of Volyn has not been submitted by scientists yet.

Studying of art folklore is an integral part of art local studies as a science. The sphere of folklore learning of different kinds of art includes dance and theatrical folklore, poetic creativity and decorative applied arts. Their